

nész is csak azt felelhetette volna, amit Stratfordban, egy Shakespeare-ünnepen Laurence Olivier mondott arra a kérdésére, hogy mikor hagyja abba: „Majd ha már nem bírom tovább!” Mert könnyű felvenni, de annál nehezebb letenni a lantot! „Age venant” – írta Krleža is gyerekkori kenyeres pajtásának a barátságukat holtig megszakító levelében, igaztalan vádaskodására, ahogy minden kihűlt és megkeseredett körülötte, s a megszakadt házasság ellenére napirendre kellett térni a dolgok fölött a színházban. S így jött érte az ötvenéves jubileumát követő napon a kegyes halál, úgyhogy az ünnepi esten kapott csokrot ki lehetett vinni utána a sírjára.

„Draga Gerika” – írta részvénytulajdonosában Marijan Matković, s szomorú szavai után még hozzátehetette volna: Finita la commedia! De nem. A színésznőnek nem szakadt meg a pályája, ott maradt a világot jelentő deszkákon, ha mindjárt időnként nagymaszerekben is.

Neki kellett volna a Krleža *Areteusz*ból tervezett magyar filmben is szerepet vállalnia, a rendező Ranódy László meg is jelent a szerződéssel Zágrábban, de aztán mégsem lett a dologból semmi, csak egy anekdota maradt fenn a találkozásból. „Igen – mondta Krleža –, Eliza játszott Laurát.” Majd egy pillanatnyi elrövedés után így folytatta a rá oly jellemző módon mint egy élő lexikon: „A mai napon – s elkezdett magában számolni – 647 április 11-én ismerkedett meg Petrarca az ő Laurájával. Kérdezik tőlem, miért Laura minden drámám hősnője? Azért, mert minden férfi életében van egy ilyen Laura.”

Ilyen finom kitérők és ragyogó aperszúk teszik szép és izgalmas olvasmánnyá Eliza Gerner visszaemlékezéseit.

HERCEG János

EMLÉK ÉS KÖNYV

Illés Endre: „...*talpig nehéz hűségben*”. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

Utolsó találkozásunk nem is volt találkozás; csak láttam. A 86-os könyvhét megnyitóján, a Vörösmarty téren. Háttal állt nekem, szürke ruhájában, kissé görnyedten, s Cs. T.-vel beszélgetett. Nem akartam zavarni, gondoltam, a megnyitót után még találkozem vele. Abban a tumultusban elvesztettem szemem elől, s többé nem láttam. Ez pár nappal nyolcvannegyedik születésnapja előtt történt. Néhány héttel később a rádió bemondta a hírt: meghalt Illés Endre.

S most, jó két évvel halála után itt van ez a könyv, melynek alcímében ez áll: Naplótöredékek (Útjegyzetek) Emlékezések, s melyet Kónya Judit, Illés Endre munkatársa a kiadóban, rendezett sajtó alá.

A barátok – Borsos Miklós, Sötér István, Bertha Bulcsu, Karinthy Ferenc – emlékeznek Illés Endrére, ahogy halott barátja emlékezni kell. Több mint egy ív képmelléklet a kisiskolás Illés Endrétől az 1986. június 2-án, egy tévéműsor alkalmából készült fényképéig, amely valószínűleg az utolsó felvétel róla. A képre jól illik, amit barátai mondtak: „...elegancia és ápoltság” (Sötér István); „Választékos öltözékű, kínosan elegáns,

Illés Endre mindig felkészüt útjaira. Pontosan tudta, hol, mit akar megnézni, hol milyen látivaló akad. Kissé adatszerű természetesen, amit leír, nem is az olvasóknak, alighanem csak saját magának jegyzi le a napi eseményeket, mégis elevenen, színesen, élvezhetően ír, úgy olvassuk, mint egy riportot, mint egy irodalmi-képzőművészeti naplót. Nemcsak két utazó mindennapi élete pereg le előttünk, hanem a városokról is, ahol járnak, érdekes képet kapunk. Sohasem száraz adatfelsorolás ez, hanem vonzó, mint egy regény, míg az egyik napot olvassuk, már várjuk a másnapi feljegyzéseket, eseményeket. Ott vagyunk Illésékkal az olasz városokban, velük járjuk az utcákat, múzeumokat, ülünk az éttermekben, nézzük a műemlékeket.

Szomorú része a könyvnek az első felesége haldoklásáról és haláláról szóló fejezet 1976-ból. Feleségének utolsó tizenkét napjáról értesülünk itt, valamint a halál utáni hetekről. Ez is részletes, pontos beszámoló a haldoklásról, halálról, hiába, látszik, hogy Illés Endre orvosnak tanult. Maga a napló, amely valószínűleg csak a szerzőnek készült, emlékeztetőként és megemlékezésésként, így, nyomtatásban, drámai súlyt kap, igazi szerepialommá változik.

Van egy érdekes mozzanata ennek a naplónak. K. E. halála után Illés Endre állandóan érzi nagy szerelmének jelenlétét, jeleket vél felismerni, még szellemidéző szeánszra is elmegy. Felesége halála után ugyanígy kap jeleket tőle, regisztrálja őket, engedi, hogy befolyásolják életét. – Több mint egy hónappal a haláletet után hagyja abba a feljegyzéseket – vagy a sajtó alá rendező csak ennyit vett fel a kötetbe? Erre a kérdésre nem kapunk választ a könyvben. Amit pedig kapunk, bármennyire intim jellegű is, az hozzájárul az Illés Endréről kialakított (vagy kialakítandó) képünkhöz, habár nagyon is igaza van Sótér Istvánnak, aki emlékezésében azt mondja, hogy „Mű és személy kiegészíti egymást, de a kettő közül mégis a mű mond többet”. S valóban, Illés Endre művei – novellái, esszéi, kritikái, karcolatái, drámái – mondanak róla is legtöbbet. S ha műveit olvassuk, Sótér egy másik tételének igazát is felismerjük: „Íróként magányban élt, hosszú ideig hallgatott, mert nem akart másképp szólni, mint ahogy adatott szólnia.” A kötetben szereplő Önéletrajzi jegyzetek (1986-ból) utolsó mondata is ezt látszik igazolni: „Eddig is mindent elárultam magamról novellákban, karcolatokban – miért ne szóljak nyílt vallomásban is?” Csakhogy ezek a jegyzetei is csupán halála után kerültek napvilágra – talán írói szemérmessége tartotta vissza életében a megjelentetéstől –, mindössze jó három nyomtatott oldalt tesznek ki, csak gyermekkoráról, nagyapjáról és apjáról szólnak – a többi néma csend...

S ebben a csendben is felrémlenek előttünk Illés Endre nemes vonásai.

TOMÁN László

MÉSZÖLY-VARIÁCIÓK

Mészöly Miklós: *Sutting ezredes tündöklése*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Mészöly legújabb novelláskötetének címadó elbeszélésében, annak már második lapján feltűnik egy, a történethez szorosan hozzátartozó gyűrű, amelyet az ezredes